

PROF. DR. SALİH TUĞ

Prof. Dr. Mustafa UZUN*

Baba tarafı, 1900'lü yılların başında Bolu/Gerede'nin Seyyidaliler (Saydallar) köyünden göçüp, İstanbul'a yerleşen Eminoğlu Mehmet ve anne tarafı, aynı yıllarda Sinop/Ayancık'ın Çangal köyünden aynı şekilde İstanbul'a göçen Hanife Servet'in en küçük oğlu olarak Salih Tuğ, 12 Şubat 1930 (13 Ramazan 1348)'da İstanbul/Aksaray'da dünyaya geldi.

Okul öncesi öğrenimine Aksaray'da Yusufpaşa Anaokulu'nda başladı. Bu yıllarda anaokulunda okumak pek yaygın olmamakla beraber babasının ileri görüşlülüğü sebebiyle devam ettiği bu okulda aldığı okul öncesi eğitim sayesinde bu defa Aksaray İlkokulu'na başladığında ikinci sınıfa kaydedildi.

Yenikapı Ortaokulu'na devam ederken başladığı jimnastik sporunu lise eğitiminin yanında da sürdürdü ve 1948 yılında o yıllarda İstanbul'un eğitim seviyesi yüksek okullarından sayılan Pertevniyal Lisesi'ni bitirdi.

Çocukluk dönemlerinden itibaren amelî işlere meraklı oluşu, ortaokul ve lise dönemlerinde biyoloji dersinde sınıfın laboratuvar şefliğine seçilmesiyle neticelendi. Bu ilgi onda tıbbiye girme hevesini artırmış ve bilhassa cerrah olma idealine sahip olmuştu.

O dönemlerde üniversitelere, giriş sınavı yerine "lise bitirme derecesi" ve "olgunluk imtihanı"nda elde edilen başarılar esas alınarak girilirdi. Farklı liselerden gelen hocaların oluşturduğu bir mümeyyiz heyeti karşısında lisede görülen derslerle ilgili suallere cevap verilerek "olgunluk derecesi" belirlenir, bu not sene içindeki karne notlarının ortalamasından oluşan "bitirme derecesi" ile toplanarak üniversiteye girişe esas alınacak başarı notları tesbit edilirdi.

Salih Tuğ, Pertevniyal Lisesi'ni bitirdiği yıl notları iyi-iyi tutmuş, tıbbiye kontenjanını o yıl pekiyi derece ile mezun olanlar doldurduğundan çok

---

* M. Ü. İlahiyat Fakültesi Türk-İslâm Edebiyatı Anabilim Dalı öğretim üyesi.

Bu biyografi esas olarak Hoca'nın verdiği bilgilerle, 1968'den bu yana kendisiyle olan tanışıklığım ve yakınlığım dolayısıyla sahip olduğum malumata ve Prof. Dr. İsmail Kara'nın Hoca'yı takdim eden bir konuşmasındaki bilgilere dayanılarak hazırlanmıştır.

istediği Tıp Fakültesine girememiştir. Fakat Şubat ayındaki ikinci yerleştirmede buraya girmesi kesin görüldüğünden bir dönem de olsa boş ve açıkta kalmamak için ihtiyaten Hukuk Fakültesine kayıt yaptırmıştır. Ancak derslerine devam ettiği Ord. Prof. Dr. Şükrü Baban, Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Bağgil, Prof. Dr. Andreas Schwartz, Ord. Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Ord. Prof. Dr. Ebülûlâ Mardin, Prof. Dr. Charles Crozat, Ord. Prof. Dr. Tahir Taner, Ord. Prof. Dr. Mustafa Râşit Belgesay, Prof. Dr. Sadri Maksûdî Arsal gibi hocalardan çok fazla etkilenmesi, hukuku iyice benimseyerek yüksek tahsiline sosyal ilimler alanında devam kararı almasına sebep oldu.

İ.Ü. Merkez binasındaki Hukuk Fakültesi'nde okurken, talebelerin pek uğramadığı fakülte kütüphanesinde çalışmaktan zevk alması, ondaki araştırmacı ruhunu ortaya çıkardığı gibi, hukuku daha çok sevmesine ve mezuniyetten sonra burada doktora yapmaya karar vermesine de sebep oldu. Bilhassa Osmanlı ve İslâm Hukuku gibi konulara daha fazla ilgi duydu. Ancak Fakültenin programında o yıllarda İslâm Hukukuyla doğrudan ilgili dersler yoktu.

Salih Tuğ, lisans döneminde kaydolduğu İdare ve Ceza Hukuku seminerlerinde Osmanlı İdare Hukuku yapısını araştırmaya yöneldi. Ord. Prof. Dr. Sıddık Sami Onar'a düşüncelerini ve ilgisini anlatınca hoca ona, bu konuyu çalışması için ileri seviyede Osmanlıca öğrenmesi gerektiğini söyledi. Bu sebeple bir taraftan Osmanlıca öğreniyor, diğer taraftan da bu bahislere ilgisi artarak devam ettiğinden doktora hazırlık seminerlerini ayrı bir şevk ile takip ediyordu.

Ord. Prof. Dr. Ebülûlâ Mardin ile Ord. Prof. Dr. Sadri Maksûdî Arsal'ın derslerinde Roma, Hind, Çin, Mısır gibi antik hukukları ve Eski Türk Hukuku, Cengiz Han'ın yasaları gibi mukayeseli konuları dinliyor, Prof. Dr. Z. Fahri Fındıkoğlu'nun Hukuk Sosyolojisi, Prof. Dr. Orhan Mümir Çağıl'ın Hukuk Felsefesi derslerini takip ediyor ve bu konulardan büyük zevk alıyordu.

Son sınıfa geldiğinde, mezuniyetten sonra Mısır'a gidip Kahire'deki el-Ezher Üniversitesi'nde İslâm Hukuku Tarihi alanında bir doktora çalışması yapma kararını artık kesinleştirmişti. Özellikle Hukuk tarihi konuları onu gittikçe cezbediyordu.

1954 yılında askerlik görevini de muhâbere subayı olarak tamamlayıp İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Aynı yıl Süveyş Savaşı çıkınca, savaş bölgesine öğrenci gönderilmediğinden durumun düzelmesini beklemeye başladı. Bu arada düşüncelerini gerçekleştirebilmek için bir yandan da İstanbul'da baba dostu rahmetli Mahmut Bayram gibi özel hocalardan Arapça öğrenmeye başladı. Kısa zamanda Arapçasını ilerletti.

Bu sırada Edebiyat Fakültesi'nin Umumi Türk Tarihi kürsüsünde, İslâm Hukuku Tarihi doktorası yapma imkânı ortaya çıktı. Fakültenin Umumi Türk Tarihi kürsüsü başkanı Ord. Prof. Dr. Zeki Velidi Togan'ın rehberliği altında

çalışmalara başladı. Aynı zamanda Prof. Dr. Muhammed Hamidullah ve Prof. Dr. Fuat Sezgin gibi büyük hocalardan istifade etti. Bilhassa Hamidullah Hoca ondaki kabiliyeti sezerek kendisini çalışmalarında yönlendirdi. Ayrıca Hoca'nın ilmi kişiliği ve akademik disiplini Salih Tuğ üzerinde derinden etkili olmuştur.

Bu arada İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Ord. Prof. Dr. Zeki Velidi Togan'ın girişimleriyle yeni kurulmuş olan İslâm Araştırmaları Enstitüsü'nde asistan olarak göreve başladı (1956). Hukuk Fakültesi'nden geldiğinden dolayı Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nün farklı derslerini de takip ile doktora programını tamamlayarak akademik ilgisini çeşitlendirdi ve bilgisini geliştirdi. Asistanlığının ilk yıllarında Dr. Fuat Sezgin'in ilmî araştırma ve çalışmalarına kısa bir müddet de olsa katılarak onun büyük eseri GAS'ın ilk malzemelerinin oluşturulmasında mesai sarfetti. Böylece ileride yöneleceği farklı akademik alanlardaki temel bilgileri de elde etme konusunda ilk adımları atmış oluyordu.

Salih Tuğ, fikhî konulardan çok tarihi tekâmülü tespit eder nitelikte olan *"İslâm Vergi Hukuku'nun Ortaya Çıkışı"* başlıklı tezi ile İ.Ü. Edebiyat Fakültesi'nde doktorasını tamamladı (1963). Bu sistematik çalışma, hem İslâm Vergi Hukuku (Maliye Hukuku) sahasında hem de bir vergi tarzı olarak Zekât Hukuku alanında Türkiye'de yapılan ilk te'lif çalışma olması sebebiyle büyük önem taşımaktadır. Ayrıca bu araştırma, sahip olduğu plan ve uygulanan metodoloji dolayısıyla, sonraki yıllarda Türkiye'de İslâmi ilimlere dair ortaya konan diğer araştırma ve tezlere örnek olacak özellikler taşıdığından İlahiyat Fakültesi ve Yüksek İslâm Enstitüsü çevrelerinde öncü ve numûne bir eser kabul edilmiştir. Nitekim bu doktora tezi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından 1963 yılında tam metin hâlinde yayımlanmıştır.¹

İslâm Araştırmaları Enstitüsü müdürü Ord. Prof. Dr. Zeki Velidi Togan, Dr. Salih Tuğ'un, klasik devirlerden ziyâde modern çağın İslâm dünyasında "nelerin olup bittiği, medeni hukuk, ceza hukuku gibi alanlarda ne gibi gelişmeler olduğu, bu konularda ne yönde uygulamalar görüldüğü" gibi aktüel konularda yoğunlaşmasını istiyordu. Bu sebeple doçentlik çalışması olarak, Prof. Dr. Muhammed Hamidullah'ın teşvikleriyle seçtiği ve rehberliğiyle hazırladığı konuyu, hem tarihî gelişim, hem de aktüel yönden inceleyerek *"İslâm Ülkelerinde Anayasa Hareketleri"* adlı tezi ile doçent ünvanını elde etti (1969). Bu çalışmada Doç. Dr. Salih Tuğ İslâm Dünyası'nda Batı'nın müstemlekesi iken bağımsızlığını elde eden veya bağımsız olarak kurulmuş Müslüman devletlerde anayasalaşma hareketlerini tespit etmiş, anayasaların

¹ Bu özellikleri sebebiyle çalışmanın kısa zamanda baskısı tükendiğinden, bilhassa İslâm ilimleri konularında çalışan genç araştırmacılar tarafından aranmasının da etkisiyle, bu satırların yazarı tarafından yeni kurulmuş bulunan Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları arasında yeniden basılması sağlanmıştır (İstanbul 1985). Bunda o sırada İlahiyat Fakültesi haline dönüştürülmüş bulunan İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nün akademik kuruluşunu tamamlaması çalışmalarının sürmesi yanında genç araştırmacılara örnek bir eser sunma maksadı da etkili olmuştur.

muhtevalarına girmeden, hareketin ne gibi safhalardan geçtiğini, hangi tesirler altında oluştuğunu açıklamaya yönelmiş, daha çok sosyolojik ve tarihi bir etüt ortaya koymuştur. Araştırmada bir taraftan bazı İslam ülkelerinin Batı müstemlekeleri olduğu devirler incelenmiş, bağımsızlık zamanlarındaki durum araştırılmış, diğer taraftan da Osmanlı Devleti'nin dağılması ardından Ortadoğu, Afrika ve Uzak Doğu'da bağımsızlaşmış ülkeler ele alınmıştır. Ayrıca 1917 ihtilali sonrası Rus idaresi altında fiilen SSCB'ye üye olmuş ve hukuken bağımsız görünen birtakım Türk devletleri ile muhtar bölgelerdeki anayasalılılaşma hareketleri, aralarındaki farklılıklar, sosyolojik köklerine inilerek araştırılmıştır. Bu çalışma, Salih Hoca'nın hukuk formasyonunu da ortaya koymaktadır.

Doç. Dr. Salih Tuğ'un profesörlük takdim tezi ise Klasik İslâmî ilimler konusuna giren Hadis edebiyatı alanında önemli bir yazma eser olan İmam Buharî'nin hocalarında Züheyr b. Harb'in (ö. 230 h.) *Kitâbu'l-İlm*'inin tenkitli neşrinin hazırlanması ve Türkçe'ye çevirisidir.

Prof. Dr. Salih Tuğ'un tüm çalışmaları, Türk fikir tarihi yanında İslâmî ilimlerin Türkiye'deki gelişim tarihi bakımından son derece önemlidir. Ayrıca araştırmalarında kullandığı modern metodlar ve ilmî kaynaklar dikkat çekmektedir.

Prof. Dr. Salih Tuğ, ilmi çalışmaları yanında 1956 – 1982 yılları arasında İ.Ü. Edebiyat Fakültesi İslâm Araştırmaları Enstitüsü'nde önce asistan, sonra da müdür yardımcılığı ve müdür (1976 – 1982) olarak görev yaptı. Bu kurumu neredeyse tek başına ayakta tuttu ve kütüphanesini geliştirerek ilme ve ilim ehline en iyi ve faydalı hizmetler vermesini sağladı. Genelde Türkiye'de İslâm araştırmaları konularına giren çalışmaların öncülüğünü yapan önemli bir ilim adamı ve akademik rehber kimliğine sahip olan Prof. Dr. Salih Tuğ, aynı zamanda o yıllarda İslâmî ilimlerle ilgili akademik çalışma yapan ve kendisine başvuran hemen herkese yol göstermesiyle tanındı.

Bugün Türkiye'nin çeşitli Üniversitelerinde ve özellikle İlahiyat Fakültelerinde, Diyanet İşleri Başkanlığı kadrolarında öğretim üyesi ve idareci olarak başarı ile görev yapmakta olan, lisansüstü çalışmalarını Prof. Dr. Salih Tuğ'un danışmanlığı altında tamamlamış kırkı aşkın akademisyen, idareci veya Diyanet İşleri Başkanlığı görevlisi bulunmaktadır.

Prof. Dr. Salih Tuğ, Türkiye'de İslâm kültürü ve ilimlerinin modern araştırma metotlarıyla yeniden canlandırılmasında önemli rolü bulunan, İ.Ü. Edebiyat Fakültesinin sözleşmeli misafir öğretim üyelerinden merhum Prof. Dr. Muhammed Hamidullah'ın bazı dersleri yanında bir kısım eserlerinin de ilk ve en önemli mütercimlerinden biridir. Yaptığı kaliteli çevirilerle Hamidullah Hoca'nın son derece önemli bu eserlerinin ve ders takrirlerinin Türkiye'de kısa sürede ve etkili biçimde tanınmasına ve geniş kitlelere ulaştırılmasına vesile olmuştur.

Prof. Dr. Salih Tuğ'un, idarî hizmetlerinin en önemlilerinden bir diğeri ise M.E.B. İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nün müdürlüğünü, 1969 – 1970 arasında ek görev ile yürütmüş olmasıdır. Ayrıca Enstitü 1982'de Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi'ne dönüşünce buranın kurucu dekanlığını üstlenmiş, Rektör Prof. Dr. Orhan Oğuz'un büyük desteğiyle Dekan Yardımcısı Prof. Dr. M. Saim Yeprem ve diğer öğretim üyeleri ile birlikte Fakültenin akademik kadrolarının tamamlanmasını ve İlahiyat Fakülteleri arasında önemli bir müessese olarak gelişmesini sağlamıştır. 1994 yılına kadar on iki yıl boyu bu görevi başarı ile sürdüren Salih Tuğ ayrıca Fakültenin ilim çevrelerinde daha etkili bir biçimde tanınması için "Bağlarbaşı dışına çıkmaları" konusunda akademik kadroyu teşvik etmiş ve müessesenin Türkiye ve dış dünyaya açılmasında öncülük etmiştir.

Prof. Dr. Salih Tuğ, özellikle 1970 sonrasında İlim Yayma Cemiyeti, İlim Yayma Vakfı, İslâmî İlimler Araştırma Vakfı, Türkiye Milli Kültür Vakfı, İlahiyat Fakültesi Vakfı, Aydınlar Ocağı Derneği gibi Türkiye'mizin ilim, kültür ve sosyal hayatı üzerinde etkili olmuş çeşitli sivil toplum kuruluşlarının teşekülünde ve başarılı çalışmalarında idare heyeti üyesi veya başkan olarak önemli hizmetlerde bulunmuştur.

Nitekim, Prof. Dr. Salih Tuğ, İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü öğretim üyelerinden Prof. Dr. Ali Özek ve Mahir İz ile birlikte, sivil toplum kuruluşlarının da İslâmî araştırmalar alanına katılması ve maddî kaynak aktarması gerektiği düşüncesiyle 1970 yılında "İslâmî İlimler Araştırma Vakfı"nı kurdu. Bu vakfın çatısı altında "Tartışmalı İlmî Toplantı"lar düzenlenmesinde, mevzu seçiminden konunun hazırlanması, planlanması, icrası ve zabıtlarının yayınlanmasına kadar sahasında uzman akademisyenlerden destek alarak ve onlara ciddi destek ve imkânlar sunarak bilhassa dinî ve sosyal ilimler alanında kendine has, akademik bir toplantı tarzı oluşturulmasında etkili oldu. Halen İslâmî İlimler Araştırma Vakfı'nı faaliyetlerini başarılı bir şekilde sürdürmesinde etkin bir müteveli heyeti üyesi olarak da çalışmaktadır.

Ayrıca bir kültür derneği olan Aydınlar Ocağı Derneği'nin 1970'deki kuruluşuna katılarak (1980 – 1982) yılları arasında başkanlığını yaptığı gibi günümüzde Türkiye Milli Kültür Vakfı'nın müteveli heyeti başkanlığını da yürütmektedir. Ayrıca emekli öğretim üyesi olarak 2004 yılından beri İstanbul Ticaret Üniversitesi'nin müteveli heyeti üyeliği görevini sürdürmektedir.

Prof. Dr. Salih Tuğ'un en dikkate değer hizmetlerinden bir diğeri de Türkiye'yi Amerika'dan Japonya'ya, Rusya'dan Arap dünyası ve Afrika'nın çeşitli ülkelerinde gerçekleştirilen uluslararası ilmî kongrelerde başarıyla temsil etmiş olması gelmektedir. Bu faaliyetlerini hâlen de sürdüren Prof. Dr. Salih Tuğ'un katıldığı ulusal ve uluslararası ilmi kongrelerin sayısı elliye yakındır. Ayrıca özel veya resmi TV ve Radyo yayınlarında, İslâm kültürü ve ilimleriyle ilgili yüze yakın konuşma yapmış, konferans, sohbet ve açık oturumlara katılmıştır.

Prof. Dr. Salih Tuğ, 1980'de İslâm Konferansı Teşkilâtı (O.I.C.) öncülüğünde Cidde'de kurulan İslâm ulusları arası bir akademik müessese olan İslâm Fıkıh Akademisi'nde kuruluşundan 2009 yılına kadar T.C. temsilcisi olarak ilmî ve idârî faaliyetlerde bulunmuş bir ilim adamıdır.

Yetişkin bir hukukçu olması sıfatıyla Prof. Dr. Salih Tuğ, zaman zaman T.C. Adlî Teşkilât kurumlarında bilirkişi olarak da görevler almış, mahkemelere sunduğu çok sayıdaki raporlarına itibar edilmiş, âdil kararların çıkmasında önemli bir role sahip olmuştur.

Prof. Dr. Salih Tuğ, yarım asrı aşan bir akademik hayatın ardından, yaş sınırı dolayısıyla 1997'de Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden emekli oldu.

Lise yıllarından (1945), doktorasını yaptığı yıllara kadar (1963) geçen devrede ciddi olarak spor ile de ilgilenen Tuğ, "âletli jimnastik", "atletizm" ve "kayak" sporlarıyla yakından ilgilenmiş ve girdiği yarışmalarda yirmi kadar kupa ve kırka yakın madalya kazanmış başarılı bir sporcu kimliğine de sahiptir. Ayrıca pratiğe dönük zekâ ve el hünerleriyle de dikkati çeken Salih Tuğ, hobi olarak iyi bir saat tamircisidir denebilir. Bir çok camide muattal olarak duran antik duvar saatlerini eş-dost ve görevli olduğu fakültenin terk edilmiş duran duvar ve masa saatlerini başarı ile tamir etmesiyle de bilinmektedir.

Elli yıllık mesut ve bahtiyar bir evlilik hayatında biri kız üç çocuk ve sekiz torun sahibi olmuştur.

Prof. Dr. Salih Tuğ'un Eserleri:

Bazı Te'lifleri:

1. *İslâm vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları No: 50, Ankara 1963 (Birinci Baskı); Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları No: 5, İstanbul 1985 (İkinci Baskı).
2. *İslâm Ülkelerinde Anayasa Hareketleri: (XIX ve XX. Asırlar)*, İrfan Yayınevi, No 17, İstanbul 1969.
3. *Zuheyr'ubn Harb ve Kitab'ul-İlm adlı eseri (H.160-234 / M. 776-849)*, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını, No: 2775 (Tenkitli metin neşri), İstanbul 1984.
4. "Eserlerinde Rastlanan İfadelerine Göre İmam Sarahsî'nin Hapis Hayatı", *Sarahsi Armağanı*, Ankara 1965.
5. "Hitti, Ph.K.", *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1998.

6. "Hitti, Ph.K.", *İslam Ansiklopedisi*, MEB Yayınları, İstanbul 1964.

Müşterek Çalışmaları:

1. Prof. Dr. Nejat Göyünç-Salih Tuğ, "Turkey", *Bibliographical Introduction to Legal History and Ethnology*, Université Libre de Bruxelles, 1978.

2. Prof. Dr. Süleyman Yalçın-Salih Tuğ, *T.C. Anayasası İçin Teklif (Gerekleler ve Maddeler)*, İstanbul 1982.

Çevirileri:

1. *İslâm Peygamberi, Hayatı ve Faaliyeti I – II* (Muhammad Hamidullah), İrfan Yayınevi, İstanbul 1980, 1990, 1995.

2. *Faiz Nazariyesi ve İslâm* (Enver İkbâl Kureşî), İrfan Yayınevi, İstanbul 1966.

3. *Hız. Peygamberin Savaşları* (Muhammad Hamidullah), Yağmur Yayınları 10, İstanbul 1962.

4. *Kur'ân-ı Kerîm Tarihi* (Muhammad Hamidullah), Marmara Üniversitesi İlâhiyât Fakültesi Vakfı Yayınları, No. 57, İstanbul 1993.

5. *Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi* (Prof. Dr. Ph. K. Hitti), Boğaziçi Yayınevi, İstanbul 1989; II. Baskı: M. Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, No. 100, İstanbul 1995.

Editörlükleri:

İslâm'ın Hukuk İlmine Yardımları (Muhammed Hamidullah'ın makaleler külliyatı), Türk Milliyetçiler Derneği, İstanbul 1962.

